

**KONINKLIJKE
VERENIGING
TER BEOEFENING
VAN DE
KRIIGSWETENSCHAP**

OPGERICHT 6 MEI 1865

Ereleden

Z.K.H. de Prins der Nederlanden

Z.E. Luitenant-Generaal b.d.
M. R. H. Calmeyer

Z.E. Luitenant-Generaal b.d.
D. A. van Hilten

Generaal-Majoor b.d. J. J. de Wolf

Generaal-Majoor b.d.
E. R. d'Engelbronner

Bestuur

H. J. van Veen, Luitenant-Generaal
b.d., Voorzitter

G. J. H. Vullers, Generaal-Majoor
Klu

C. E. baron van Asbeck

F. H. Heckman, Schout bij Nacht

W. Walthuis, Brigade-Generaal
der Infanterie, Redacteur, p.a. Hogere
Krijgsschool, Frederikkazerne,
van Alkemadeaan 774, 's-Gravenhage

A. C. Lamers, Generaal-Majoor der
Mariniers

R. A. Hengsdijk, Kolonel Klu

Mr. J. H. P. V. Haitsma Muller,
Res. Kolonel tit. der Artillerie b.d.
1e secretaris

J. Albarda, Luitenant-Kolonel der
Artillerie b.d., 2e secretaris
Laan van Clingendael 121, 's-Gravenhage

L. B. M. Elfrink, Majoor KLu, Penningmeester,
Jacob Lemairelaan 17, Gouda, girorekening 7 88 28

MARS IN CATHEDRA

**15 OKT
1 9 7 3**

20

**IN
DIT
NUMMER**

Mededelingen van het bestuur	982
Prijsvraag 1974	982
In memoriam Luitenant-Generaal b.d. J. H. Couzy	983
De opleiding tot beroepsofficier KL en KLu — Militaire en weten- schappelijke aspecten, door prof. dr. M. J. M. Daniëls en drs. M. A. J. van de Sandt	984
Het ethische aspect van militair leiderschap, door drs. R. Smit	993
Prijsvraag 1972 — reactie	1001
Repliek	1001
Boekbespreking	1002

©

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR

De wegens ziekte van een der inleiders eerder uitgestelde voordracht over „Strategische mobiliteit” zal, naar het zich thans laat aanzien, op 20 november 1973 in Den Haag worden gehouden. Genoemde voordracht zal tijdig op de gebruikelijke wijze worden bekendgemaakt.

PRIJSVRAAG 1974

Beschouwing

Blijkens artikel 2 van haar statuten stelt de Koninklijke Vereniging ter oefening van de Krijgswetenschap zich ten doel, de beoefening van de krijgswetenschap in de meest algemene zin te bevorderen. In hoeverre haar daarop gerichte activiteiten metterdaad bijdragen tot het verwezenlijken van die doelstelling laat zich moeilijk meten. Zou de opkomst bij voordrachten over onderwerpen van onbetwist belang voor de krijgsmacht als maatstaf worden genomen, dan kan de conclusie slechts zijn dat — verder reikende idealen daargelaten — alleen al ten behoeve van de eigen kring dringend behoefte bestaat aan krachtige stimulansen.

Onderwerp

Formuleer uw gedachten over de vermeend of werkelijk tanende belangstelling voor de krijgswetenschap bij personen die nochtans als belanghebbenden moeten worden aangemerkt.

Geef aan welke wegen de Koninklijke Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap dient te bewandelen om in het algemeen

die belangstelling te verlevendigen en in het bijzonder een zo groot mogelijk aantal harer leden bij haar activiteiten te betrekken.

De op een analyse van de huidige situatie en op een prognose voor de komende jaren berustende aanbevelingen dienen te worden onderscheiden naar korte en lange termijn alsmede, het geval dienende, naar specifieke groepen waarop zij zijn afgestemd.

Bepalingen

— Deelneming aan de prijsvraag staat open voor leden en adspirant-leden van de Koninklijke Vereniging, hetzij individueel, hetzij als groep.

— De verhandeling dient tot ten hoogste 6000 woorden (10 bladzijden in druk) beperkt te blijven.

— Uitgewerkte studies moeten worden ingezonden aan de redac-

teur, p/a Hogere Krijgsschool, Frederikkazerne, Den Haag, vóór 1 oktober 1974, in drievoud, getypt met dubbele regelafstand en 5 cm linkermarge, onder een motto dat eveneens wordt vermeld op een bij te voegen gesloten enveloppe waarin naam, adres en eventueel giro-nummer van de auteur(s).

— De inzendingen worden eigendom van de Koninklijke Vereniging, zullen worden beoordeeld door een medio 1974 door het bestuur aan te wijzen commissie, en zullen in aanmerking kunnen komen voor publikatie in „Mars in Cathedra”.

Prijzen

Het bestuur van de Koninklijke Vereniging stelt beschikbaar:

- een eerste prijs, groot f 500,—;
- een tweede prijs, groot f 250,—;
- een derde prijs, groot f 150,—.

Ter gelegenheid van de viering van het 25-jarig regeringsjubileum van H.M. de Koningin werd Haar op 4 september 1973 namens de Koninklijke Vereniging een gelukstelegram gezonden met onderstaande inhoud:

Bestuur en leden van de Koninklijke Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap brengen Uwe Majesteit hun eerbiedige gelukwensen ter gelegenheid van Hoogstderzelver zilveren jubileum.

H. J. van Veen, voorzitter

J. H. P. V. Haitsma Mulier, 1e secretaris

Op 10 september jl. werd het volgende antwoord ontvangen:

Hare Majesteit de Koningin heeft mij opgedragen het bestuur en de leden van de Koninklijke Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap haar hartelijke dank over te brengen voor het telegram, gezonden ter gelegenheid van Haar 25-jarig regeringsjubileum.

De Adjudant-Generaal en Chef van het Militaire Huis van Hare Majesteit de Koningin, de Luitenant-Generaal,

H. Schaper

Met diep leedwezen vervult het bestuur van de Koninklijke Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap de droeve plicht, het verscheiden te gedenken van het Erelid der Vereniging, Zijne Excellentie

Jean Hubert Couzy

Luitenant-Generaal der Artillerie b.d., die op 17 juli 1973 te Apeldoorn overleed op de leeftijd van 71 jaar.

De verdiensten van Generaal Couzy voor de krijgsmacht laten zich moeilijk in kort bestek samenvatten. Zij waren talrijk en hebben grote invloed gehad op de ontwikkelingen, in het bijzonder na de Tweede Wereldoorlog.

Zijn actieve militaire loopbaan omspande bijna veertig jaren: van 16 september 1919, de datum waarop hij aantrad als cadet bij de Koninklijke Militaire Academie, tot 20 maart 1959 toen hij van rechtswege op non-activiteit werd gesteld wegens zijn lidmaatschap van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. In die periode kon hij — na het traditioneel langzame begin, met de kapiteinsrang na zestien jaren dienst als officier — geleidelijk aan zijn kwaliteiten steeds meer ontplooiën en aan de Koninklijke Landmacht ten goede doen komen. Zijn staat van dienst getuigt dan ook van een reeks van uiteenlopende functies en klimmende rangen, waarin zijn capaciteiten werden beproefd, geëvalueerd, erkend, benut en naar verdienste beloond.

De hoge opvattingen over het officiersambt, waarvan zijn wezen was doortrokken en die hij beleed en uitdroeg, straalden af op zijn collega's en strekten hen tot voorbeeld; zijn gedegen vakmanschap betekende daarenboven al evenzeer een krachtige stimulans voor velen, met name de jongeren. Geen wonder dat als logische consequentie daarvan aan hem een belangrijke taak kon worden toebedeeld bij de hogere vorming van de Nederlandse officieren, aanvankelijk als leraar aan, later als Directeur van de Hogere Krijgsschool.

De bekroning van zijn carrière, toen aan hem het commando van het Eerste Legerkorps werd toevertrouwd, hield tevens de officiële erkenning in van de alzijdigheid van deze voorbeeldige officier, wiens grote kundigheid op het terrein van de krijgswetenschap ook binnen het verband van de Vereniging reeds hogelijk werd gewaardeerd.

De bekroning van zijn carrière, toen aan hem het commando van het Eerste Legerkorps werd toevertrouwd, hield tevens de officiële erkenning in van de alzijdigheid van deze voorbeeldige officier, wiens grote kundigheid op het terrein van de krijgswetenschap ook binnen het verband van de Vereniging reeds hogelijk werd gewaardeerd.

Het tijdvak van 1959 tot 1967, waarin hij de voorzittershamer hanteerde, draagt in de annalen van de Vereniging ten duidelijkste zijn stempel: de activiteiten werden in belangrijke mate bepaald door zijn niet aflatende aandrang op de leden, ernst te maken met de studie van de krijgswetenschap in al haar facetten en geledingen.

Bij zijn heengaan betreurt de Koninklijke Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap het verlies van een gewaardeerde medestander in de strijd voor een volwaardige defensie, een warm pleitbezorger voor de zaak van de krijgsmacht. Zij zal hem met grote dankbaarheid blijven gedenken als een toegewijd lid, een markante voorzitter, een loffelijk erelid.

HIJ RUSTE IN VREDE

De opleiding tot beroepsofficier KL en KLu

Militaire en wetenschappelijke aspecten*

prof. dr. M. J. M. Daniëls en drs. M. A. J. van de Sandt

Hoewel de Koninklijke Militaire Academie sedert haar oprichting in 1828 heel wat veranderingen heeft doorgemaakt, is er waarschijnlijk geen die zo diep heeft ingegrepen, zowel in de structuur van de opleiding als in de organisatie van het instituut, als de vernieuwing in het begin van de jaren '60.

Vóór die tijd was het onderwijs aan de KMA lang beschouwd als hoger beroepsonderwijs, dat een vooral praktische en technische voorbereiding bood tot het officiersberoep. De koerswijziging in de jaren '60 had als hoofddoel de opleiding een steviger wetenschappelijke basis te geven. Voor de echnische wapens en dienstvakken betekende dit en verhoging van het niveau van het technisch onderwijs. Daarnaast deden ook de sociale en economische wetenschappen hun intrede. Deze zouden het fundament gaan vormen voor een opleiding in militair leiderschap en management voor de traditionele niet-technische wapens en dienstvakken. Aldus werd de opleiding aan de KMA een vorm van wetenschappelijk onderwijs; zij het dat het tot een gelijkstelling voor de wet

nooit is gekomen.¹ Breedte en diepte van de leerstof blijven daarbij primair bepaald door de veronderstelde behoeften van de krijgsmacht, d.w.z. door de eisen die men aan de toekomstige officier van land- en luchtmacht wenst te stellen. Een analyse die tot een vaststelling van die eisen zou moeten leiden, is echter nooit ondernomen.

De vernieuwing van het onderwijs aan de KMA leidde tot een meervoudigheid van doelstellingen. Naast het „bijbrengen van militaire vakkennis en vakbekwaamheden” verscheen als nieuwe doelstelling: „het leggen van een basis van wetenschappelijke kennis en het aankweken van studiezin”.²

Deze meervoudigheid van doelstellingen wordt ook weerspiegeld in de huidige organisatiestructuur van de KMA. Wetenschappelijke vorming en militaire opleiding zijn organisatorisch geheel van elkaar gescheiden. De *wetenschappelijke vorming* geschiedt onder verantwoordelijkheid van vijf afdelingen (Algemene Militaire Wetenschappen, Algemene Vorming, Technische Studie, Sociale en Economische Studie, Administratieve en Economische Studie). Met uitzondering van de afdeling Algemene Militaire Wetenschappen, die geheel door officieren is bemand, staat elk van die afdelingen onder civiele leiding en ook het onderwijs is er goeddeels in handen van burgerdocenten.³ De *militaire opleiding* vindt plaats in het zg. cadettenbataljon, onder militaire leiding en door

Prof. dr. M. J. M. Daniëls publiceerde al eerder in *Mars in Cathedra* en wel in nr 17 van 15 januari 1973. Op blz. 900 van dat nummer zijn gegevens over zijn persoon meegedeeld.

Drs. M. A. J. van de Sandt werd geboren te Dordrecht in 1927; studeerde na zijn Gymnasium-*a*-opleiding aan de Universiteit te Nijmegen Sociale Wetenschappen (keuze-richting bedrijfssociologie) en behaalde het doctoraal examen in 1957. Is sedert 1 oktober 1968 aan de KMA verbonden als onderzoek-medewerker bij de onderafdeling Sociologie/Psychologie; is tevens hoofd van de sectie Onderwijsresearch.

* Bewerking van een paper, uitgebracht op de werkconferentie van het „Research Committee on Armed Forces and Society” (International Sociological Association), gehouden te Amsterdam, 29-31 maart 1973.

¹ Uitvoeriger beschreven in: J. A. A. van Doorn — Het officierscorps: fusie van organisatie en professie; in: *Organisatie en maatschappij*. Leiden (1966)171-191.

² *Studiegids Koninklijke Militaire Academie* (1973/1974) 15-16.

TABEL 1
Opvattingen over de structuur van de opleiding

Populatie	Opleidings-element	Belangrijkste opleidings-element	Gewenste nadruk			Gemiddelde score
			Meer (score 3)	Gelijk (score 2)	Minder (score 1)	
Cadetten (N=438)	Militaire opleiding	54 %	62 %	21 %	17 %	2,47
	Wetenschappelijke vorming	34 %	48 %	24 %	28 %	2,17
Officieren (N=71)	Militaire opleiding	73 %	79 %	13 %	8 %	2,73
	Wetenschappelijke vorming	24 %	27 %	36 %	37 %	1,90
Burgerdocenten (N=55)	Militaire opleiding	66 %	44 %	45 %	11 %	2,42
	Wetenschappelijke vorming	31 %	76 %	15 %	9 %	2,74

militaire instructeurs. Zij is ook in tijd en ruimte grotendeels van de wetenschappelijke vorming gescheiden.

De verwetenschappelijking van de officiersopleiding en de vrij scherpe scheiding die is aangebracht tussen militaire opleiding en wetenschappelijke vorming, hebben een aantal onderwijskundige en organisatorische problemen doen ontstaan, zoals enkele tussen 1970 en 1972 aan de KMA ingestelde onderzoeken hebben aangetoond. Bij deze onderzoeken, gehouden onder cadetten, officieren en burgerdocenten, zijn gegevens verzameld over o.m. de volgende onderwerpen:

- a. de belangrijkheid van de militaire opleiding, resp. de wetenschappelijke vorming met het oog op de toekomstige carrière van de cadetten als beroepsofficier;
- b. de belangrijkheid van een aantal subelementen van de militaire opleiding en de wetenschappelijke vorming;
- c. de gewenste nadruk op de militaire opleiding en de wetenschappelijke vorming en op de bijbehorende subelementen;

² Het aantal burgerdocenten op het totale aantal docenten bedraagt in de afdeling Algemene Vorming 9 op 10, in de afdeling Technische Studie 29 op 36, in de afdeling Sociale en Economische Studie 14 op 19, in de afdeling Administratieve en Economische Studie 7 op 9.

⁴ Onderzocht met behulp van een Likert-schaal, bestaande uit 10 uitspraken.

⁵ Onderzocht met behulp van een schaal van 42 uitspraken, ontleend aan: H. F. M. Crombag — *Studiemotivatie en studieattitude*. Groningen (1968). Over de studiemotivatie van de cadetten uitvoeriger: M. A. J. van de Sandt — *Study attitude and study motivation of cadets at a military academy*; in: R. Piret (ed.) — *Proceedings of*

d. de relevantie van de wetenschappelijke vorming voor de toekomstige beroepsuitoefening van de cadetten;⁴

e. de studiemotivatie van de cadetten;⁵

f. de verhouding tussen de militaire en de wetenschappelijke dimensie in de KMA-opleiding;⁶

g. de rolvervulling van officieren en docenten.⁷

Eerst zullen nu de belangrijkste onderzoekresultaten in het kort worden weergegeven. Aan de hand daarvan kan vervolgens een aantal problemen nader worden geformuleerd.

1. Onderzoekresultaten

a. *Opvattingen over de structuur van de opleiding*

Zoals tabel 1 laat zien, vindt ruim de helft van de *cadetten* de militaire opleiding het belangrijkste element van de opleiding, tegen 34% die de wetenschappelijke vorming het belangrijkste vindt.⁸ Bijna twee derde van de cadetten zou het militaire element in de opleiding meer beklemtoond willen zien, terwijl nog niet de helft meer nadruk op de wetenschappelijke vorming gewenst

the XVIIth International congress of applied psychology, dl 1. Brussel (1972)273-278.

⁶ Onderzocht met behulp van een Likert-schaal, bestaande uit 5 uitspraken; 4 ervan hebben betrekking op de feitelijke afstemming, 1 op de principiële verenigbaarheid van de twee dimensies.

⁷ Onderzocht met behulp van een Likert-schaal, bestaande uit 6 uitspraken, o.m. betrekking hebbend op de bereidheid elkaar over elkaars aandeel in de opleiding te informeren, deze op elkaar af te stemmen of tenminste daarmee rekening te houden, open te staan voor elkaars ideeën, wensen en klachten.

⁸ De resterende 12% wees andere opleidingselementen als het belangrijkste aan, zoals de sport of het Cadetten-corps.

acht. Naar de mening van een groot deel van de cadetten krijgt de militaire opleiding dus niet die aandacht die zij op grond van haar primaire belangrijkheid verdient. Zij vragen vooral om meer wapen- of dienstvakoriëntatie, meer detachering en meer praktische militaire oefeningen.

Bij een gedeeltelijke herhaling van het onderzoek in 1972 — met een enigszins gewijzigde vraagstelling — werden deze resultaten in grote lijnen bevestigd. Nu vond 34% van de cadetten de militaire opleiding het belangrijkste, maar slechts 4% vond dat dit ook in de werkelijke opbouw van de opleiding tot uitdrukking kwam. Daarentegen meende 75% dat in werkelijkheid de belangrijkste plaats was toebedeeld aan de wetenschappelijke vorming, terwijl slechts 38% van mening was dat dit zo zou moeten zijn. Niet minder dan bijna driekwart van de cadetten zou de militaire opleiding sterker beklemtoond willen zien; twee derde

zou op de wetenschappelijke vorming minder nadruk willen leggen.

Uit deze gegevens blijkt een niet geringe discrepantie tussen de wensen van de cadetten en de werkelijkheid van de opleiding, zoals zij die zien. De overtuiging dat een wetenschappelijke vorming voor de toekomstige officier onmisbaar is — een overtuiging die ten grondslag lag aan de reorganisatie van de jaren '60 — wordt kennelijk door veel cadetten niet in diezelfde mate gedeeld.

Het praktisch-militaire element in de opleiding daarentegen wordt in de ogen van velen te zeer verwaarloosd. Waarschijnlijk komen deze wensen overeen met de verwachtingen die de cadetten van hun opleiding hadden vóór hun toetreding tot de KMA. In dat geval zou de opleiding voor velen hunner een bron van frustratie vormen.

De officieren vinden gemiddeld de militaire oplei-

TABEL 2
Twee typen cadetten en officieren

opulatie	Belangrijkste opleidings-element (subpopulaties)	Gewenste nadruk op		Belangrijkste subelement	Relevantie van de wetensch. vorming (gem. score op schaal 1-7)	Studiemotivatie (gem. score op schaal 1-6)	Typen
		militaire opleiding	wetensch. vorming				
(1)	(2)	(3)		(4)	(5)	(6)	(7)
Cadetten (N=438)	Militaire opleiding (N=238)	2,78	1,93	Detachering; wapen- of dienstvakopleiding	3,71	3,56	Militaire oriëntatie („hero”)
	Wetenschappelijke vorming (N=151)	2,05	2,62	Studie in eigen afdeling	4,15	3,91	Wetensch. oriëntatie („manager”)
Officieren (N=71)	Militaire opleiding (N=52)	2,87	1,67	Wapen- of dienstvakopleiding	4,02	—	Militaire oriëntatie („hero”)
	Wetenschappelijke vorming (N=17)	2,35	2,59	Studie in eigen afdeling	4,59	—	Wetensch. oriëntatie („manager”)
Burgerdocenten (N=55)	Militaire opleiding (N=34)	2,42	2,74	Studie in eigen afdeling	4,82	—	Wetensch. oriëntatie
	Wetenschappelijke vorming (N=16)						

ding nog belangrijker dan de cadetten: bijna driekwart kent aan de militaire opleiding de eerste plaats toe, tegen één kwart dat de wetenschappelijke vorming het belangrijkste vindt. *In nog sterkere mate dan de cadetten zijn de officieren van mening, dat het militaire element in de opleiding meer nadruk zou moeten krijgen*, terwijl de wetenschappelijke vorming ook in hun ogen best wat minder beklemtoond zou mogen worden.

De *burgerdocenten* ten slotte vertonen een geheel ander beeld. Van hen wijst weliswaar ook een meerderheid de militaire opleiding als het belangrijkste opleidings-element aan, maar slechts een minderheid vindt het nodig de militaire opleiding meer te beklemtonen. Hoewel van de andere kant slechts een minderheid de wetenschappelijke vorming het belangrijkste opleidings-element vindt, *acht toch de overgrote meerderheid de huidige aandacht voor de wetenschappelijke vorming onvoldoende*.

b. Twee typen cadetten en officieren

Bij nadere analyse blijkt, dat — zowel bij cadetten als bij officieren — de zojuist gepresenteerde gegevens niet alleen onderling samenhangen, maar bovendien verband houden met andere gegevens die de verschillen in opvatting bevestigen en versterken.⁹ De cadetten die de *militaire opleiding* het belangrijkste vinden, willen deze ook aanzienlijk sterker beklemtonen en achten de huidige aandacht voor de wetenschappelijke vorming in het algemeen wel voldoende (tabel 2, kolom 3). Detachering en wapen- of dienstvakopleiding zijn volgens hen de belangrijkste subelementen van de opleiding (kolom 4). Zij oordelen overwegend negatief over de relevantie van de wetenschappelijke vorming voor hun toekomstige beroep (kolom 5) en vertonen — niet te verwonderen — een relatief lage studiemotivatie (kolom 6).

De cadetten die de *wetenschappelijke vorming* vooropstellen (tabel 2, tweede regel), wensen juist deze meer te beklemtonen en vinden de huidige nadruk op de militaire opleiding wel voldoende.

De studie in de eigen afdeling is voor hen het belangrijkste subelement. Zij oordelen vaker gunstig over de relevantie van de wetenschappelijke vorming en hebben een gemiddeld hogere studiemotivatie.

Soortgelijke samenhangen konden ook onder de officieren worden aangetoond.

Op grond van deze samenhangen menen wij het bestaan van twee typen cadetten en officieren te mogen aannemen: een *militair georiënteerd* type en een *wetenschappelijk georiënteerd* type. In deze typen weerspiegelen zich twee verschillende visies op de opleiding tot beroepsofficier. In de ene visie wordt meer het accent gelegd op de praktisch-militaire elementen van de opleiding en wordt een wetenschappelijke vorming (met uitzondering van typisch militaire vakken als strategie, tactiek, logistiek, militair recht) voor het officiersberoep minder relevant geacht. In de andere visie wordt juist de nadruk gelegd op de wetenschappelijke vorming, en wel met name op de studie in de eigen afdeling, die men voor het officiersberoep wel degelijk relevant acht. Uit verdere gegevens konden wij afleiden dat het wetenschappelijke type meer militair georiënteerd is dan het militaire type wetenschappelijk.

Bij de burgerdocenten kon een dergelijk verschil in oriëntatie niet worden vastgesteld. Zoals mocht worden verwacht, komen hun opvattingen in sterke mate overeen met die van de wetenschappelijk georiënteerde cadetten en officieren.

Het is verleidelijk, de twee visies op de officiersopleiding in relatie te zien tot de twee concepties van het officiersberoep, die in de sociologische literatuur bekend zijn als resp. het „*heroïsche*” type en het type van de militaire „*manager*”.

Dit laatste type weerspiegelt de wetenschappelijke en zakelijke aspecten van de oorlogvoering, terwijl het heroïsche type wordt gekenmerkt door de vechtlust en de persoonlijke moed van de „*krijger*”.¹⁰ Niet toevallig troffen wij het militair georiënteerde type cadet — overeenkomende met het heroïsche officierstype — vooral aan bij de

⁹ Uitvoeriger in: J. H. Mans en M. A. van de Sandt — *A military academy in transition: a survey investigation*; in: M. R. van Gils (ed.) — *The perceived role of the military*. Rotterdam (1971)49-70.

¹⁰ M. Janowitz — *The professional soldier*. Glencoe (1961)21. Zie ook: J. A. A. van Doorn — *The military*

profession in transition; in: N. A. B. Wilson (ed.) — *Manpower research*. Londen (1969)451-459; en: G. A. Kourvetaris — *The Greek army officer corps: its professionalism and political interventionism*; in: M. Janowitz en J. van Doorn (eds) — *On military intervention*. Rotterdam (1971)153-201.

TABEL 3
Opvattingen over de verhouding tussen militaire en wetenschappelijke dimensie

Populatie	Verhouding tussen militaire en wetenschappelijke dimensie (gem. op schaal 1-7)	Verenigbaarheid van militaire en wetenschappelijke dimensie (gem. score op schaal 1-7)	Rol vervulling van		Rekening houden met	
			officieren	burgerdocenten	de wetensch. vorming door officieren	de militaire opleiding door burgerdocenten
			(gem. score op schaal 1-7)		(gem. score op schaal 1-7)	
(1)	(2)	(3)	(4)		(5)	
Officieren (N=71)	3,73	4,82	4,43	3,95	4,73	3,28
Burgerdocenten (N=55)	3,84	5,57	3,72	4,52	3,72	4,63

cadetten van de tactische wapens, ongeacht hun studiejaar of studierichting.¹¹ Daarnaast komt het frequent voor onder de eerstejaarscadetten van de logistieke dienstvakken (intendance, AAT) en van de operationele diensten van de KLu (algemene diensten, vliegdiensden). Het wetenschappelijke type overweegt onder de cadetten van de militaire administratie, in alle studie jaren. Het is ook sterk vertegenwoordigd onder de ouderejaarscadetten van de logistieke dienstvakken en van de operationele diensten van de KLu, ongeacht of zij de sociale en economische of de technische studierichting volgen.

Onder de cadetten van de technische wapens en dienstvakken (genie, verbindingdienst, technische dienst, elektronische dienst) komen beide typen in ongeveer gelijke mate voor.

Bij de officieren blijkt het behoren tot het ene of het andere oriëntatietype in belangrijke mate samen te hangen met het opleidingselement waarbij zij betrokken zijn. De officieren die aan de militaire opleiding zijn verbonden, zijn duidelijk meer militair georiënteerd; de officieren die bij de wetenschappelijke vorming werkzaam zijn, hebben een sterkere wetenschappelijke oriëntatie.

c. *Verhouding tussen militaire en wetenschappelijke dimensie*

Alleen bij officieren en burgerdocenten is onderzocht hoe zij denken over de verhouding tussen de twee fundamentele dimensies in de KMA-oplei-

ding: de militaire en de wetenschappelijke. Als geheel blijkt men die verhouding overwegend negatief te beoordelen (tabel 3, kolom 2). De bezwaren betreffen overigens meer de feitelijke afstemming van de militaire en de wetenschappelijke opleidingselementen dan de principiële verenigbaarheid ervan. Vooral de burgerdocenten zijn merendeels van mening dat de eisen van een wetenschappelijke opleiding in principe zeer wel te verenigen zouden zijn met die van een militaire opleiding (kolom 3).

De vaak als problematisch geziene verhouding tussen de militaire en de wetenschappelijke dimensie komt ook tot uiting in de wijze waarop officieren en burgerdocenten hun eigen rolvervulling en die van elkaar beoordelen, speciaal waar het de onderlinge communicatie en coördinatie betreft. Zowel van de officieren als van de burgerdocenten blijkt bijna de helft ontevreden te zijn over de rolvervulling van de andere groep. Die ontevredenheid betreft in hoofdzaak de wederzijdse uitwisseling van informatie en de bereidheid met elkaars aandeel in de opleiding rekening te houden. Opvallend is dat men duidelijk meer tevreden is over de eigen rolvervulling dan over die van de andere groep. Waar de rol van de officieren beoordeeld wordt, zijn de officieren meer tevreden dan de burgerdocenten. Staat echter de rol van de burgerdocenten ter discussie, dan oordelen deze gunstiger dan de officieren (kolom 4).

Het meest verschillend wordt door officieren en burgerdocenten gedacht over de mate waarin zij rekening houden met de eisen van elkaars aandeel in de opleiding. De meeste officieren vinden dat de burgerdocenten te weinig rekening houden

¹¹ Tot een soortgelijke bevinding kwam Lovell bij de cadetten van West Point: J. Lovell — The professional socialization of the West Point cadet; in: M. Janowitz (ed.) — *The new military*. New York (1964)119-157.

met de eisen van de militaire opleiding, terwijl de burgerdocenten overwegend vinden dat zij dat wel in voldoende mate doen.

Omgekeerd vinden de meeste burgerdocenten dat de officieren te weinig rekening houden met de eisen van de wetenschappelijke vorming, terwijl het merendeel van de officieren vindt dat zij dat wel in voldoende mate doen (kolom 5).

2. De problemen nader geformuleerd

De tot dusver beschreven onderzoekresultaten maken het mogelijk tot een nadere formulering te komen van een aantal onderwijskundige en organisatorische problemen, waarmee de officiersopleiding aan de KMA wordt geconfronteerd.

1. Bij de verschillende groepen, die bij de opleiding aan de KMA betrokken zijn, bestaan nogal uiteenlopende opvattingen omtrent de *inhoud van de officiersopleiding*. De meeste cadetten en officieren zouden de militaire aspecten van de opleiding meer willen beklemtonen. Een kleiner deel van de cadetten en van de officieren, alsook de meeste burgerdocenten, zouden juist de wetenschappelijke vorming sterker beklemtoond willen zien. De betekenis van een wetenschappelijke voorbereiding op het officiersberoep, zoals door de ontwerpers van de opleiding bedoeld, wordt blijkbaar lang niet door alle cadetten en officieren erkend.

2. Een belangrijk probleem betreft de *relevantie van de wetenschappelijke vorming* voor de toekomstige beroepsuitoefening van de cadetten. Wij zagen dat veel cadetten de wetenschappelijke vorming niet erg relevant achten, maar dat het oordeel van de wetenschappelijk georiënteerde cadetten in dit opzicht wel heel wat gunstiger is dan dat van de militair georiënteerde cadetten. Vrijwel hetzelfde kan worden gezegd van de officieren. De sterke nadruk die veel cadetten en officieren willen leggen op het militaire aspect van de opleiding, blijkt dus gepaard te gaan met de overtuiging dat de wetenschappelijke vorming onvoldoende aansluit bij wat zij zien als de beroepspraktijk.

3. Het oordeel dat de cadetten hebben over de relevantie van de wetenschappelijke vorming, blijkt op zijn beurt weer samen te hangen met hun *studiemotivatie*: hoe minder gunstig hun oordeel

over de relevantie van de wetenschappelijke vorming, hoe lager hun studiemotivatie. De relatief lage studiemotivatie die wij bij veel cadetten aantreffen, kan dus mede worden verklaard uit het feit dat zij de wetenschappelijke vorming onvoldoende relevant achten voor hun toekomstige beroepsuitoefening.

4. Hoewel de meeste officieren en burgerdocenten van mening zijn dat de eisen van een wetenschappelijke opleiding én van een militaire opleiding in principe wel degelijk verenigbaar zijn, heeft men op het *feitelijk samengaan van beide dimensies* veel kritiek, zij het uit verschillend gezichtspunt. Veel officieren vinden dat de wetenschappelijke vorming onvoldoende aansluit bij de militaire opleiding. Veel docenten zien in het ook hanteren van niet-wetenschappelijke (i.c. militaire) beoordelingscriteria een belemmering voor het functioneren van de KMA als instelling van wetenschappelijk onderwijs.

5. Zowel officieren als burgerdocenten zijn tamelijk ontevreden over de *rolvervulling* van de andere groep, vooral voor wat betreft de onderlinge communicatie en coördinatie. Veel officieren vinden dat de burgerdocenten zich te weinig op de hoogte stellen van de eisen van het officiersberoep en van de militaire opleiding en met die eisen onvoldoende rekening houden. Omgekeerd menen veel burgerdocenten dat zij over de doelstellingen van de militaire opleiding te weinig worden geïnformeerd en dat de officieren op hun beurt zich onvoldoende op de hoogte stellen van, en rekening houden met, de eisen van de wetenschappelijke vorming.

Veel van de hier aangeduide problemen kunnen worden gezien als *interferenties tussen twee subsystemen* binnen de officiersopleiding: een militair en een wetenschappelijk. Beide subsystemen hebben elk hun eigen omgeving, waaraan zij hun waarden en normen ontleenen, resp. de krijgsmacht en de instellingen van wetenschappelijk onderwijs. Die normen lopen vaak niet parallel, kunnen zelfs in bepaalde gevallen tegenstrijdig zijn, bv. wanneer academische vrijheid en het ontwikkelen van kritische zin komen te staan tegenover de gebondenheid van de militaire organisatie. De omstandigheid dat militaire opleiding en wetenschappelijke vorming binnen de KMA ook organisatorisch

gescheiden zijn en elkaar alleen in de top van de organisatie ontmoeten, maakt een oplossing van sociale storingen tussen beide subsystemen niet gemakkelijker.

3. Beleidsimplicaties

De totaliteit van de besproken problemen en de interrelaties tussen deze problemen leveren een vrij coherent beeld op, dat voldoende gelegenheid biedt tot het formuleren van een aantal praktische punten.

1. Goede opleidingsresultaten zijn niet alleen afhankelijk van de kwaliteit van de opleiding (programma én docenten) en van de aanleg van de cadetten, maar ook van hun *studiemotivatie*. De resultaten van het onderzoek wettigen de vraag of die studiemotivatie — zeker bij het meer militair georiënteerde deel van de cadetten — wel optimaal is.

Om de studiemotivatie van de cadetten te verhogen zal men — gezien de geconstateerde samenhangen — hen sterker de *relevantie* van de wetenschappelijke vorming moeten laten ervaren voor hun toekomstige beroepsuitoefening. Het tadelijk negatieve oordeel dat met name de cadetten aan de tactische wapens en van de operationele diensten van de KLu hebben over de relevantie van de studie kan overigens twee dingen betekenen. Het kan zijn dat het onderwijsprogramma voor deze categorieën cadetten (voor het overgrote deel in de sociale en economische afdeling studierend) inderdaad onvoldoende aansluit bij de behoeften van de militaire praktijk. Het is echter ook mogelijk dat de betekenis van een wetenschappelijke voorbereiding op het officiersberoep aan deze cadetten onvoldoende duidelijk is gemaakt.

2. De relevantie van de wetenschappelijke vorming zou ten eerste zijn gediend met een grotere *coördinatie tussen militaire opleiding en wetenschappelijke vorming*. Het ontwikkelen van militaire vaardigheden en de confrontatie met de praktijk van het militaire bedrijf enerzijds en de theoretische bestudering van relevante vraagstukken anderzijds zouden elkaar over en weer moeten ondersteunen en bevuchten. Dit jaar is daarom het ontwerpen van een nieuw opleidingsmodel in studie genomen, waarin wetenschappelijke vor-

ming en militaire opleiding in hoge mate zouden moeten worden geïntegreerd. Het spanningsveld tussen theorie en praktijk kan alleen worden overwonnen wanneer beide worden begrepen in één militair-wetenschappelijke benadering, gericht op toepassing van wetenschappelijke kennis in militaire praktijksituaties.

3. Het ontwerpen van een dergelijk opleidingsmodel vraagt om *explicitering van de doelstellingen* van de opleiding. Die doelstellingen zijn op te vatten als normen die aangeven wat het resultaat van het onderwijssysteem zou moeten zijn. Zij dienen te worden geformuleerd in termen van observeerbaar gedrag, want alleen dan kan aan het einde van de opleiding worden beoordeeld in hoeverre het doel is bereikt, d.w.z. de beoogde gedragsveranderingen zijn opgetreden. Een onderzoek, gericht op een adequate analyse van de doelstellingen van de officiersopleiding, is thans in voorbereiding, waarbij niet alleen de aard van de verschillende — nogal heterogene — doelstellingen en subdoelstellingen in beschouwing zal worden genomen, maar ook de relatieve belangrïjkheid ervan.

Een niet te onderschatten voordeel is dat — anders dan bij andere instellingen van wetenschappelijk onderwijs — de taken van de afgestudeerden tot in details bekend zijn. Wanneer daarin veranderingen optreden, kan het onderwijs zich waar nodig aanpassen. Ook kunnen de afgestudeerden, omdat zij allen tot dezelfde organisatie behoren, gemakkelijk in hun prestaties worden gevolgd, zodat een directe terugkoppeling naar de opleiding in principe mogelijk is.¹²

4. De totstandkoming van een geïntegreerd opleidingsmodel maakt ook enkele *organisatorische aanpassingen* wenselijk. De interferenties tussen militaire opleiding en wetenschappelijke vorming zouden waarschijnlijk reeds in belangrijke mate kunnen worden gereduceerd door verbetering van de communicatie tussen het cadettenbataljon en de wetenschappelijke afdelingen. Militaire instructeurs en burgerdocenten zouden elkaar terdege dienen te informeren over de doelstellingen en werkwijzen van ieders aandeel in de opleiding. Prioriteitsregels zouden moeten worden opgesteld voor die gevallen waarin de eisen van de militaire

¹² M. J. M. Daniëls — *Tussen droom en daad*. Jaarrede KMA Breda (1965)5-9.

opleiding en van de wetenschappelijke vorming met elkaar kunnen botsen. Ten aanzien van de overgang van cadetten naar een volgend studiejaar zijn inmiddels dergelijke beslissingsregels opgesteld. Ook zou het aanbeveling verdienen binnen de organisatiestructuur van de KMA meer dwarsverbindingen te leggen tussen het militaire en het wetenschappelijke segment.

5. Ten slotte zal men er rekening mee moeten houden dat een deel van de cadetten nu eenmaal sterker wordt aangetrokken door de praktische

uitoefening van het beroep van met name de troepenofficier dan door een wetenschappelijke opleiding.

De vraag is of deze realiteit nu ook niet zou moeten leiden tot een grotere *differentiatie* in de opleiding en — als vervolg daarop — in de carrièregang van de officieren. Wat de opleiding betreft zou dan wel dienen te worden aangesloten bij de ontwikkelingen die in het civiele onderwijs gaande zijn (opkomst van het havo, herstructurering van het wetenschappelijk onderwijs, integratie tertiair onderwijs).

Het ethische aspect van militair leiderschap

drs. R. Smit

oud-docent Mil. Pedagogiek, Psychologie en Didactiek aan de KMA

Dat militair leiderschap, behalve op militaire vak-kennis, tevens moet steunen op de resultaten van de menswetenschappen — met name op die van sociologie en psychologie — wordt algemeen aanvaard. Bij militair leiderschap komt het immers o.m. erop aan het gedrag van de militair in *stress-situaties van langere duur* te begrijpen en adequaat te beïnvloeden. Aangezien nu sociologie en psychologie gedragswetenschappen zijn, behoort ook bovenvermeld gedrag tot het veld van onderzoek van deze wetenschappen.

Nu is de zin van de *wetenschap* verwerving van kennis. *Leiderschap* daarentegen heeft niet de verwerving van kennis tot doel, maar het in praktijk brengen van kennis: het gaat daar om *handelen*, om *doen*. Kennen en doen zijn twee contraire begrippen, die in een bepaalde verhouding tot elkaar staan. In de geschiedenis der wijsbegeerte en van de pedagogiek heeft men zelfs herhaaldelijk de opvatting gehuldigd, dat het doen niets anders is dan een uitvloeisel van het denken. Reeds Sokra-

tes leerde, dat een juist bewustzijn aangaande het goede zowel onmisbare voorwaarde als afdoende waarborg voor goed handelen is. Als voorbeeld nam hij een beeldhouwer, die — als hij weet hoe hij een mooi beeld moet beitelen — een beeld niet moedwillig kan verprutsen.

De grote 17e-eeuwse didacticus Comenius geloofde op grond van zijn pansofische opvattingen de totale mensheid naar volkomenheid te kunnen voeren door aan alle mensen het voornaamste van alles wat is en geschiedt te leren; en de 19e-eeuwse wijsgeer Opzoomer propageerde de gedachte, dat het geld aan scholenbouw besteed, zou terugkeren, doordat men dit op de bouw van gevangenen kon besparen.

Als laatste representant van de gedachte dat de mens, door hem het goede te leren, ook automatisch het goede zal doen, kan de zeer bekende Amerikaanse psycholoog en didacticus *B. F. Skinner* worden genoemd. Deze heeft in 1948 reeds de roman „Walden Two” geschreven, waarin een utopische maatschappij wordt geschilderd, waar de volledig geconditioneerde mensen te zamen een gelukkig en tevreden leven leiden. In 1971 is echter een boek van hem op de markt gekomen, waarin hij als psycholoog aan het woord is; dat boek draagt tot titel „Beyond freedom and dignity”. Het is een poging, aan te tonen, dat de gehele maatschappij te gronde zal gaan, als wij onze vrijheid en waardigheid als hoogste waarden zullen blijven beschouwen. Vrijheid en vrije wil acht hij trouwens niet meer dan illusies. Dat de mens een innerlijk leven, een bewustzijn, een geweten, gevoelens, verwachtingen e.d., zou hebben berust op bijgeloof; een bijgeloof, dat wij vroeger nodig hadden om ons eigen gedrag en dat van onze medemens te verklaren. De mens wordt — of hij het leuk vindt of niet — geheel beheerst door externe invloeden. Als men al deze invloeden nauwkeurig

Drs. R. Smit werd geboren in 1907 te Sappemeer. Van 1929-1941 was hij werkzaam bij het onderwijs in het toenmalige Nederlands-Indië. Hij diende van 1941-1955 bij de Koninklijke Marine; arriveerde met HM's Sumatra in 1942 in Engeland, werd in 1943 benoemd tot reserve-officier en tewerkgesteld bij de Psychotechnische dienst. In 1945 werd hij hoofd van deze dienst in Voorschoten. Studeerde pedagogiek en psychologie: 1955 pedagogiek MOB, 1964 doctoraal pedagogiek. In 1949 als Ltz SD I overgegaan in beroepsdienst bij de KM. Werd in 1955 benoemd tot docent aan de KMA, waar hij tot zijn pensionering in september 1972 de vakken pedagogiek, psychologie en didactiek doceerde.

kent, is men in staat het gedrag van de mens te voorspellen, even goed als men een chemische reactie kan voorspellen. Skinner beschouwt de mens als een automaat, een machine; een gedachte trouwens die Lametrie ruim 200 jaar geleden ook reeds lanceerde.

In een tijd, waarin de wereldbevolking angstig snel toeneemt, waar de milieuverontreiniging onrustbarende vormen gaat aannemen en waarin de dreiging van een alles verwoestende atoomoorlog aanwezig blijft, kan de mensheid zich geen vrijheid meer permitteren.

Het is dus maar gelukkig, dat de mens in het geheel niet vrij is. Hij is precies wat de omgeving van hem maakt. Aanleg en erfelijkheid spelen bij de *behavioristen* van het zuiverste water, zoals Skinner en de zijnen, geen enkele rol: iedere mens kan worden geconditioneerd tot elk gewenst gedrag en als de gehele wereldbevolking dus tot goed gedrag wordt geconditioneerd, ontstaat er een samenleving, waar de oorlog is uitgebannen, waar geen afgunst meer heerst, waar ieder met plezier zijn werk verricht en zijn naaste bemint als zich zelf.

Hoewel Skinner wel erkent, dat de mens geen duif is, meent hij toch dat, als men op dezelfde wijze met mensen experimenteert als hij met duiven heeft gedaan, succes verzekerd is. Zijn methode berust op *reinforcement*, d.w.z. dat het individu wordt beloond, zodra zijn gedrag de gewenste richting uitgaat. Door hongerige duiven op het juiste moment en op de juiste wijze met een graankorrel te belonen, zag hij kans hen binnen een kwartier op perfecte wijze al trippelend de vorm van het cijfer 8 te laten beschrijven. Ook wist hij twee duiven met elkaar te leren dansen. Zijn grootste kunststuk was waarschijnlijk wel, dat hij duiven leerde tafeltennissen.

Van straf als *reinforcement* wil Skinner niets weten. Straf, zegt hij, brengt niemand tot het gewenste gedrag, men leert een mens ten hoogste hoe hij straf kan ontlopen. Skinner beweert dat, toen zijn methode van *reinforcement* door beloning in een tuchtschool werd toegepast, het percentage recidivisten van 85 tot 20 terugliep. Ook in psychiatrische inrichtingen zou zijn methode veel succes hebben geboekt.

Daar staat tegenover, dat de commune „Twin Oaks” in Virginia, die volgens Skinners principes wordt geleid, tot nog toe maar zeer magere resul-

taten heeft opgeleverd. Drie jaar geleden was het verloop er bijna 70%.

Op didactisch gebied is zijn methode ook niet zo'n succes gebleken als oorspronkelijk de verwachtingen waren. Toen zijn dochter, die onderwijzeres was, bij haar vader klaagde, dat haar leerlingen zo'n moeite met rekenen hadden, stapte Skinner de klas binnen en toen hij zag, hoe de kinderzettjes door de toenmalige methoden werden vernield (. . . *having seen minds destroyed*), besloot hij daar wat aan te doen. Hij ontwikkelde in 1954 zijn *geprogrammeerde instructie* en ontwierp vervolgens een *teaching machine*.

Zijn leermethode voor de kinderen berustte op dezelfde principes als zijn dresseermethode bij de duiven: *reinforcement* door beloning, in dit geval meestal bestaande uit een goedkeuring of een snoepje. In het begin werd zijn methode gezien als een panacee tegen alle onderwijskwalen en ongebreideld toegepast, maar vooral de laatste jaren gaat men meer en meer inzien, dat men ook met *geprogrammeerde instructie* niet iedereen alles kan aanleren en dat een onbeperkte toepassing ongewenst is.

Was de gedachtengang „het goede kennen is het goede doen” juist, dan zou alle nadruk op de wetenschappelijke kant van de opleidingen moeten worden gelegd; dan zou militair leiderschap kunnen worden herleid tot de toepassing van een aantal voor de defensie belangrijke wetenschappen, en dan zouden bijvoorbeeld cadetten die op het officiersexamen de hoogste cijfers voor de menswetenschappen behaalden, min of meer automatisch als de beste troepenofficieren naar voren komen. Deze conclusie lijkt evenwel weinig steekhoudend.

Trouwens, dat het goede kennen nog niet het goede doen impliceert, leert de alledaagse ervaring: de geraffineerde belastingplichtige, die door listige manipulaties met het invullen van zijn aangiftebiljet kans ziet op onrechtmatige wijze enkele duizenden guldens aan de Staat te onttrekken, weet zeer goed, dat hij schuldig staat. Bovendien is, bij niet-ontdekking, de kans op recidive in een volgend jaar, als de gelegenheid weer gunstig is, vrij groot.

Het goede kennen is één ding, ernaar handelen is een tweede!

Zónder kennis is een juiste handeling echter louter toeval. Het zou dan ook van kortzichtigheid getuigen te veronderstellen, dat militair leiderschap het heden ten dage nog best kan stellen zonder kennis te nemen van de menswetenschappen.

Al is het dan zo, dat het doen niet rechtstreeks uit het kennen voortspuit, in leiderschap zijn beide elementen zó nauw met elkaar verweven, dat een volledige scheiding alleen in theorie mogelijk is.

Leiderschap zou men kunnen omschrijven als: *de kunst het gedrag van anderen zodanig te beïnvloeden, dat dezen het door de leider beoogde doel trachten te bereiken.*

De leider zal, om te kunnen slagen, zowel het doel als de middelen moeten kennen; dat houdt o.m. in, dat hij de groep als geheel zowel als de individuele leden daarvan moet kennen: hun capaciteiten, wijze van denken, verwachtingen, strevingen, gevoelens, enz. Psychologie, sociale psychologie, sociologie en, als jongste telg, agologie (wetenschap van het leiding geven) zijn daartoe de belangrijkste disciplines. Het kennis-element van leiderschap kan zich hierbij normaal ontwikkelen, maar het element van het handelen komt op deze manier niet tot zijn recht.

Om dit duidelijk te maken is het wellicht dienstig de verdeling descriptieve en normatieve wetenschappen te memoreren. De descriptieve wetenschappen — zoals natuurkunde, biologie, psychologie, sociologie, agologie, methodologie en technologie — willen in feite alleen maar constateren, hoewel zij aan het waardenen soms maar moeilijk kunnen ontkomen. Zo zijn psychologie en sociologie descriptieve wetenschappen, die het gedrag van individu en groep zo nauwkeurig mogelijk beschrijven, maar aan dat gedrag niet de kwalificatie goed of slecht verbinden: waardeoordelen zijn de descriptieve wetenschappen vreemd.

De normatieve disciplines daarentegen — zoals ethiek, dogmatiek, pedagogiek, didactiek, statistiek, methodiek en techniek — willen vóórschrijven, zeggen hoe het moet, hoe het behoort te zijn. Zo vertelt de ethiek ons niet hoe het gedrag van de individuele mens of van de groep is, maar hoe het behoort te zijn; de pedagogiek leert hoe opgevoed behoort te worden en de didactiek hoe men moet onderwijzen. Waardeoordelen als goed en

slecht, mooi en lelijk, juist en onjuist zijn daarom inherent aan de normatieve disciplines.

De descriptieve wetenschappen beschouwt men wel als zuiver wetenschappelijk (deze eindigen op „ologie”) en de normatieve wetenschappen (eindigend op „iek”) als praktisch wetenschappelijk. Zo bedoelt men met agologie een descriptieve, vergelijkende studie omtrent diverse doelen en middelen van het leiding geven, zoals die in verschillende tijden en op verschillende plaatsen en onder verschillende omstandigheden naar voren zijn gekomen. Agogiek daarentegen is een wetenschappelijk gefundeerd, maar tevens prescriptief systeem van een bepaalde theorie omtrent het leiding geven m.b.t. doelen, die behoren te worden nagestreefd, en van de middelen die daarvoor niet alleen geschikt zijn maar ook ethisch aanvaardbaar (het doel heiligt de middelen niet!). Aangezien de officier niet tot taak heeft zich in serene rust af te vragen op welke wijze door de eeuwen heen aan alle mogelijke groeperingen en individuen leiding is gegeven, maar voorbereid moet zijn om ook in acute noodsituaties leiding te geven aan manschappen en kader voor wier levens hij verantwoordelijk is, zal het duidelijk zijn, dat niet zozeer de agologie als wel de agogiek tot het studie-object van de militaire leider behoort.

In het voorgaande werd gesteld, dat het bij leiderschap alleen in theorie mogelijk is een volledige scheiding tussen denken en doen aan te brengen. Om deze reden zullen de vakken psychologie en sociologie in een cursus leiderschap dan ook praktisch van aard moeten zijn; dat betekent, dat het waardenvrij zijn van deze disciplines dan in het gedrang komt. Want zodra de mens tot handelen overgaat, krijgt hij immers te maken met *ethische normen*, d.w.z. met de normen van goed en kwaad. Voor een arts is het kennen van een middel om snel en pijnloos de dood te doen intreden een eenvoudige zaak; dat middel toedienen aan een patiënt die erom vraagt, is iets geheel anders. Evenzo vormt het kennen van de principes van hersenspoeling geen probleem, doch hersenspoeling toepassen op krijgsgevangenen is dat wél.

Het *Camelotproject*, waarbij werd nagegaan welke factoren in de samenlevingen van Latijns-Amerika tot een revolutionaire situatie bijdroegen, moest worden stopgezet omdat dit, in hoofdzaak sociologische, onderzoek door de betrokkenen niet als

waardenvrij werd gezien: men vreesde, dat de sociologie als wetenschap hier verstrengeld raakte met een bepaalde, politieke ideologie en het verweer van de sociologen en psychologen van dit onderzoekteam, dat zij zuiver wetenschappelijk werk deden, werd niet aanvaard.

De waardenvrijheid van de wetenschap, vroeger zo hoog geroemd, blijkt, zodra men de wetenschap gaat toepassen, maar zeer betrekkelijk te zijn: Openheimer, de grote natuurkundige, trok zich enkele jaren geleden uit het onderzoek naar kernenergie terug, omdat hij vreesde dat de gevolgen van dat onderzoek hem in botsing zouden brengen met de door hem beleefde waarden.

De directe toepassingen van de wetenschap, die vooral gedurende de laatste kwart eeuw de mensheid behalve veel gemak ook veel narigheid hebben bezorgd — men denke aan de milieuverontreiniging — hebben de laatste jaren bij velen de vraag doen opkomen of wetenschap überhaupt wel waardenvrij, wel neutraal is. Door bv. *Regtien* wordt dat te enenmale ontkend. Volgens hem is *wetenschap niet waardenvrij*, maar ontleent haar inhoud en richting aan politieke en economische factoren. Omstreeks een jaar geleden heeft de voorzitter van de Koninklijke Nederlandse Maatschappij tot bevordering van de geneeskunst, dr. R. Vermeer, er in zijn jaarrede te Nijmegen op gewezen, dat het *niet meer mogelijk* is, dat de *medische wetenschap waardenvrij* wordt beoefend. De arts kan er niet meer onderuit, zich open op te stellen voor zowel de beoefenaren van andere beroepen als voor de samenleving in haar geheel. Als de wetenschap in haar toepassing niet meer neutraal is — en dat is, naar het zich laat aanzien, nog maar zelden het geval — dan zal zij daar in haar toepassing steeds een normatief aspect vertonen.

Om misverstand te voorkomen zij beklemtoond, dat het hier speciaal om ethische normen gaat, dus om goed of kwaad. Aan de logische normen onderwerpen de descriptieve wetenschappen zich eveneens en esthetische normen zijn hier niet relevant. Verder moeten in dit verband normen en regels van elkaar worden onderscheiden. Een norm heeft waarde in zich zelf en is niet aan plaats of tijd gebonden; zoals waarheid spreken, beloften nakomen, hulpvaardig zijn, trouw blijven, eenvoud aan de dag leggen, moed betonen en ijver betrach-

ten. Regels daarentegen hebben geen waarde in zich zelf, maar dienen alleen om de samenlevingsorde beter te doen verlopen. De verkeersregels, die op zich zelf geen waarde hebben — het links houden in Engeland is immers even juist als het rechts houden bij ons — kunnen en moeten daarom al naar de omstandigheden dat vereisen, voortdurend worden aangepast. Elk samenlevingsverband — of het nu een huisgezin, school, kazerne, monnikenorde, administratiekantoor of voetbalclub is — heeft zijn eigen regels of verordeningen, die oorspronkelijk wel van normbeginselen zijn afgeleid, maar daarmee langzamerhand in een zo ver verwijderd verband zijn komen te staan, dat men ze nog slechts kan beschouwen als voorschriften met zeer relatieve waarde.

Het is met het oog op het normatieve aspect van het leiderschap van groot gewicht, of de leider al dan niet in staat is te constateren in hoeverre bij een overtreding een norm dan wel een regel in het geding is. Te laat binnenkomen is veelal het overtreden van een regel, brutaliteit dat van een norm. Bij opzettelijke ongehoorzaamheid is er duidelijk sprake van het overtreden van een norm, evenals bij het verlaten van zijn post door een schildwacht. Als daarentegen een militair zo onachtzaam is, dat hij zijn kastje niet afsluit en deswege „aanleiding geeft tot het plegen van diefstal“, moet men hierin toch niet meer dan het overtreden van een regel zien.

Het is uiteraard niet altijd eenvoudig, uit te maken in hoeverre men met een regel dan wel met een norm te maken heeft, zeker niet als het verband tussen de regel en de norm waarvan die regel is afgeleid nog duidelijk aanwijsbaar is. Bovendien heeft elk samenlevingsverband zijn eigen hiërarchie van normen en regels, die meestal weer verschillend zijn van die van andere samenlevingsverbanden. Zo kan het zondigen tegen de etiquette bijvoorbeeld, dat algemeen wel als een overtreding van een regel wordt gezien, in een kring waar aan het nauwlettend in acht nemen van de etiquette streng de hand wordt gehouden, wel eens erger worden gevonden dan bijvoorbeeld bedrog, hetgeen uiteraard wel bedenkelijk is.

Uiterlijke discipline betreft *regels*, *innerlijke discipline* daarentegen getuigt van *normbeleving*. Als

uiterlijke discipline belangrijker wordt gevonden dan innerlijke discipline is er fundamenteel iets fout. Daaruit mag echter niet de conclusie worden getrokken, dat uiterlijke discipline geen waarde heeft: de opvoeding voltrekt zich voor een zeer groot deel via de uiterlijke naar de innerlijke discipline. (Skinner c.s. geloven zelfs niet in een innerlijke discipline.)

Speciaal de eerste levensjaren, maar ook later nog, nemen dressuur, gewenning en gewoonte een zeer grote plaats in bij de opvoeding. Wat het jonge kind m.b.v. aansporing, dwang, beloning en straf heeft geleerd, doet het later uit redelijke overweging of innerlijke overtuiging. Op grond daarvan lijkt dan ook de destijds door de *Gespreksgroep Harderwijk* geponeerde stelling:

... dat het streven naar het bereiken van uiterlijke discipline ter gewenning aan het gehoorzamen van bevelen, zoals dit sedert het einde van de 19e eeuw in de KL in gebruik is gekomen, in wezen het bereiken van de gewenste gevechtskracht verhindert ...

nog wel aanvechtbaar. *Antonietti* heeft, in een artikel in de *Militaire Spectator* van maart 1972, deze stelling bestreden door het beroep dat de gespreksgroep op Bigler deed, als verouderd aan te wijzen. Hij toonde met de stukken aan, dat in het hedendaagse Israëliëse leger de uiterlijke lucht wel degelijk alle aandacht krijgt. Eén van generaal Tals uitgangspunten immers was: „gevechtstucht, verzorgingsdiscipline en uiterlijke discipline („ceremonial discipline“) zijn onverbreekelijk met elkaar verbonden“.

Het is echter niet zo, dat uiterlijke discipline automatisch tot innerlijke discipline leidt. Was dat wel zo, dan zou een juiste toepassing van skinnerriaanse reinforcement de soldaten tot gevechtsautomaten kunnen maken. Als het „waarom“ niet wordt geleerd, bestaat er grote kans dat de uiterlijke discipline nimmer overgaat in innerlijke discipline, d.w.z. dat de wil om te vechten er dan niet komt; dit betekent, dat de gevechtsmotivatie ontbreekt en de soldaat — als de situatie voor hem te gevaarlijk wordt — het hazepad zal kiezen.

De behavioristen met Watson en Skinner aan het hoofd mogen dan al beweren, dat vrijheid een fictie is, de *normale mens beleeft* — tot op zekere hoogte — *zich zelf als vrij en daarmee als verantwoordelijk*, want vrijheid en verantwoordelijkheid zijn onverbreekelijk met elkaar verbonden, want alleen dáár waar de mens zich vrij voelt kan hij

immers kiezen, en voor zijn keuze voelt hij zich verantwoordelijk. Dit betekent, dat *de mens een zedelijk wezen* is. Doordat hij de beschikking heeft over verstand en wil, is hij geen slaaf van zijn gewoonten, neigingen en driften maar kan deze, waar gewenst, bestrijden. Of en in hoeverre dat wenselijk is, zegt hem zijn geweten; dat geweten is de drang tot zelfbeoordeling in hem bij alles wat hij denkt, doet of nalaat naar de hem bewuste norm van goed en kwaad. Dit geweten van de mens is weer verankerd in zijn religie of ideologie, waardoor hij transcendeert en zich zijn bovennatuurlijke taak bewust wordt. De *redelijk-zedelijk-religieuze gerichtheid* van de mens *bepaalt* in zo sterke mate *zijn gedrag*, dat een definitie waarbij — zoals bij *Hilgard* en *Atkinson* — psychologie wordt omschreven als de wetenschap die het gedrag van mensen en andere dieren bestudeert, onaanvaardbaar is. In de jongste druk, waar *Rita Atkinson* in het auteurschap is opgenomen, heet het nu dat psychologie de wetenschap is die het gedrag en de mentale activiteit bestudeert. Een verbetering derhalve die afdoende aan de bezwaren tegen de eerste definitie tegemoet komt.

Evenzeer moet bezwaar worden aangetekend als de psychologie — en dit geldt dan speciaal voor de Angelsaksische psychologie — aan het *begrip „wil“ geen plaats* toekent, omdat het wijsgerige implicaties bevat m.b.t. de oude strijdvraag van wilsvrijheid versus determinisme. De behavioristen hebben trouwens toch al gekozen voor het determinisme, waarmee zij reeds een wijsgerig standpunt hebben ingenomen.

En dan geldt het woord van Fichte:

Was für eine Philosophie man wähle, hängt davon ab was für ein Mensch man ist.

Met hetzelfde recht mogen wij dus voor een meer of minder vrije wil kiezen of, juister gezegd, voor een meer of minder vrije mens, want de wil is een geïntegreerd deel van de persoonlijkheid dat niet van het denk- en gevoelsleven kan worden losgemaakt. De psychisch gezonde mens voelt zich binnen de grenzen van bepaalde wetten vrij en beleeft dit als zijn vrijheid. Men spreekt wel van vrijheid-in-gebondenheid, want absolute vrijheid zou de mens een gevoel van almacht geven en dat heeft de normale mens toch ook weer niet.

Voor het gedrag van de mens is juist zijn bewuste wil van het grootste belang. Als men het zedelijk

willen niet in zijn wetenschappelijke beschouwing opneemt, bestudeert men in feite een *gedenatureerde mens*. Nu kan men dit deel van het menselijk gedrag wel verwijzen naar de antropologie, wijsbegeerte of theologie, maar daarmee is de zaak niet opgelost; want de wil is — zoals gezegd — een geïntegreerd deel van de persoonlijkheid dat daaruit niet kan worden geabstraheerd.

De mens als *redelijk-zedelijk-religieus wezen* kan kiezen tussen goed en kwaad en behoeft zich daarom niet te beperken tot behoeftenbevrediging maar kan ook streven naar verwerkelijking van waarden als gezondheid, welzijn, nut, waarheid, goedheid, schoonheid, liefde, eerbied, gerechtigheid, genade, vrijheid van meningsuiting en van godsdienst.

Zolang de mens zich vrij voelt, en de waarden die hij erkent voluit kan beleven, staat hij in de regel bij deze waarden niet lang stil. Eerst als hij in zijn waardenbeleving wordt belemmert, gaat hij zijn waarden duidelijker op prijs stellen. Hoe dieper de mens zijn waarden beleeft, hoe hoger prijs hij ervoor zal willen betalen. De gehele geschiedenis door zijn er mensen geweest, die de dood verkozen boven de schande van ontrouw te worden aan de door hen beleden waarden.

In *oorlogstijd botsen de diepste menselijke waarden* op elkaar. Daarom vraagt militair leiderschap om kennis van deze diepste waarden en om de wil deze waarden desnoods met opoffering van het eigen leven te verdedigen. In dit opzicht is er bijvoorbeeld een duidelijk verschil tussen enerzijds het leiderschap in bedrijfsleven, wetenschap of maatschappelijk werk, en anderzijds het militair leiderschap. *Alleen bij militair leiderschap* gaat het om „to be or not to be”, bij al die *andere* is het een kwestie van *meer of minder*.

In het begin van dit artikel werden kennen en handelen als twee contraire begrippen tegenover elkaar geplaatst. Bij het kennen staat het denken op de voorgrond, en bij het handelen het willen. *Het handelen is daarom steeds zedelijk bepaald*.

In het gewone dagelijkse leven valt van de zedelijke bepaaldheid van het handelen meestal niet zoveel te bespeuren, omdat het grootste deel van de alledaagse handelingen uit routinehandelingen bestaat of ook wel omdat tussen twee alternatieve handelingen dikwijls nauwelijks enig zedelijk verschil is aan te wijzen. Dat verandert als het om

levenswaarden gaat. Dan voelt men, zich niet meer neutraal te kunnen of te mogen opstellen. In dergelijke situaties is er van *waardenvrij* zijn geen sprake meer.

In het woord vooraf van het boek „Profiles in courage” van *John F. Kennedy* schrijft zijn broer Robert, dat de vroegere president van de Verenigde Staten graag de volgende woorden van Dante citeerde:

The hottest places in Hell are reserved for those who, in a time of great moral crisis, maintain their neutrality.

De beschrijvende wetenschappen willen, zoals gezegd, van waardeoordelen niets weten. Zij leggen alle nadruk op *de norm van het nut*. Zij vragen bijvoorbeeld alleen of leiderschap *effectief* is, of het *functioneert*. De sociologen en sociaal-psychologen, die leiderschap tot object van hun studie maken, zullen zich o.a. afvragen welke invloed autoritair, democratisch en diplomatiek leiderschap op de produktie hebben. Zij trachten uit te vinden in welke situaties instrumenteel, sociaal en technisch leiderschap het beste functioneren en onder welke omstandigheden evenwichtig dan wel dynamisch leiderschap het meeste effect sorteert. Men probeert door middel van experimenten achter te komen hoe groot de psychologische afstand tussen leider en geleiden moet zijn om de grootst mogelijke effectiviteit van de groep te waarborgen. Ook sancties — zowel positieve als negatieve — worden bekeken op hun nuttig effect. Nu is het nuttig effect van een handeling van het grootste belang, zeker als het zaken betreft. De *pragmatisten*, zoals William James en John Dewey, erkennen maar één norm, namelijk die van het nut. Waarheid, schoonheid, recht, enz., hebben volgens hen alleen waarde in zoverre zij nuttig zijn. Nu kan iets wat nuttig is zeker ook waar, mooi en goed zijn. Het is gelukkig zelfs zo, dat doelmatige normen meestal ook ethisch wel verantwoord zijn. *Koene* zegt hieromtrent:

Los van alle ethische beschouwingen — waarvoor wij ons ook weer niet behoeven te schamen — is aangevoeld van hoeveel en van hoe fundamenteel belang de zorg om de mens is als men een efficiënt personeelsbeleid beoogt.

Dezelfde schrijver zegt echter ook, dat:

... uit de Human-Relationsbeweging een streven is

*gegroeid om aan menselijke behoeften zodanig tege-
moet te komen, dat in een aantal gevallen doeleinden
van de organisatie op onverantwoorde wijze zijn op-
geofferd.*

Er kan dus blijkbaar een conflict van waarden op-
treden en dan zal er moeten worden gekozen. De
ethiek zal dan moeten bepalen welke waarde moet
prevaleren.

De bedoeling van dit artikel is in het bijzonder te
betogen, dat *leiderschap niet alleen nuttig maar
ook ethisch verantwoord moet zijn*. Daarom ware
bij voorkeur te spreken van VERANTWOORD LEI-
DERSCHAP.

Dat leiderschap de kwalificatie „verantwoord” be-
hoort te omvatten, komt wel zeer pregnant naar
voren bij militair leiderschap, juist omdat — zoals
reeds eerder gezegd — het daar kan gaan om „to
be or not to be”.

Enkele voorbeelden mogen dat adstrueren: het
kan voor een militaire leider van persoonlijk niet
zijn, als hij naar boven likt en naar beneden trapt.
Hij kan het „verdeelen-heersprincipe” toepassen
en zodoende de vereiste discipline handhaven.

Gaat men het nut tot enige norm voor goed lei-
derschap verheffen, dan zal de persoonlijkheid van
de leider zijn geweten het zwijgen moeten opleg-
gen, wil dat hem niet aanklagen wegens het ver-
loochenen van de norm der gerechtigheid.

Het afhakken van de handen bij een dief moge in
het kader van de bestrijding van diefstal elders
nuttig effect opleveren, in een beschaafd land
wordt deze straf op ethische gronden ontoelaat-
baar geacht.

Van Doorn schrijft:

*Eigen ervaringen, zowel in het leger als bij het onder-
wijs, wijzen erop, dat voortgaande bedreiging met of
aankondiging van strenge collectieve straffen onrust
in de groep teweegbrengt, die kan eindigen in capi-
tulatie na voorafgaand overleg van de groepsleden.*

Hieruit moge dan het *nut* van collectieve straffen
blijken, het geeft *niet* tevens de *rechtvaardiging*
ervan. Een collectieve straf kan alleen dan ge-
rechtvaardigd zijn als er duidelijk van collectieve
schuld sprake is. Komt bijvoorbeeld tijdens car-
naval de overgrote meerderheid van een compa-
gnie te laat binnen, dan hoeft er in het geheel niet
van collectieve schuld sprake te zijn, en dus be-
horen de overtreders individueel te worden gecor-

rigeerd. Wordt er echter door een groep-als-geheel
lijdelijk verzet gepleegd, dan kan een collectieve
straf op zijn plaats zijn, omdat dan de kans groot
is dat er collectieve schuld bestaat.

Het criterium voor het al of niet opleggen van een
collectieve straf behoort te worden gezocht in de
mate, waarin de groep bij het overtreden *als een
eenheid functioneert*. Doet iedereen in meer of
mindere mate mee, dan is er sprake van collectie-
ve schuld en kan een collectieve straf op zijn
plaats zijn. Is de groep echter geen eenheid, dan
is een groepsstraf met elk rechtsgevoel in strijd en
tast daarmee de innerlijke tucht in haar wortels
aan.

Dat is ook wel gebleken bij het analyseren van de
verschillende rapporten over collectieve straffen
bij het Amerikaanse leger vlak na de Tweede We-
reldoorlog. Uit deze analyses kwam naar voren,
dat een collectieve straf haar doel miste, als een
hele groep werd gestraft voor een overtreding, die
een enkel individu had begaan, zoals het ongeoor-
loofd afwezig zijn of diefstal, of als een gehele af-
deling werd bestraft omdat een klein onderdeel
zijn zaken bij de inspectie niet in orde had. Betrof
het echter iets, waarvoor een kleine groep in haar
geheel verantwoordelijk was, dan keerde men zich
bij een groepsstraf met verontwaardiging tot die
individuen, die zich aan de groepstaak hadden
onttrokken en deze straf bleek wel effectief.

Als collectieve straffen alleen worden toegepast
bij collectieve schuld, dan wordt dus blijkbaar niet
alleen aan de *ethische norm* maar ook aan de
norm van *het nut* voldaan: een gelukkige combi-
natie.

Dat bij het onderwijs in militair leiderschap de
confrontatie van ethische normen met die van de
effectiviteit niet uit de weg mag worden gegaan,
zal een ieder duidelijk zijn die het boek „Ontsporing
van geweld” van *Van Doorn* en *Hendrix*
heeft gelezen. De schrijvers zeggen in hun voor-
woord, dat zij willen verklaren maar niet beschul-
digen, een zakelijke analyse geven en geen emo-
tionele reactie. Zij voegen eraan toe, dat het boek
een studie door sociologen is, waarmee zij ver-
moedelijk bedoelen te zeggen dat zij zuiver be-
schrijvend willen bezig zijn. Of zij in dat streven
zijn geslaagd mag worden betwijfeld: hun boek
heeft wel degelijk emotionele reacties opgeroepen,
en met de zaken die zij beschrijven en de wijze
waarop zij dat doen, is hun oordeel impliciet ge-

geven. Niet, dat zulks te betreuren zou zijn, het boek is er alleen maar menselijker door geworden.

De schrijvers wijzen erop, dat het *Voorschrift voor de uitoefening van de Politiek Politionele Taak van het Leger* het handboek voor de vooroorlogse Indische officier en onderofficier was. Het bevatte de nauwkeurige politieke gedragsnormering, gebaseerd op humanitaire overwegingen, waarbij elke onnodige ruwheid tegenover gevangenen ten strengste verboden was. De bevolking mocht niet door lijfstraffen, opsluiting of anderszins worden gedwongen inlichtingen omtrent de verzetspartij te verschaffen.

Hoewel dit voorschrift in 1945 werd herdrukt en gelidig verklaard, meende men dat de daarin vervatte normen verouderd waren, en dat zij in het bijzonder door de *speciale troepen en de inlichtingendiensten* niet in acht behoefden te worden genomen.

Het grove geweld van Westerling, zijn bepaald niet humane methoden die ernstige klachten uitlokten — ook van militaire commandanten — het achterwege blijven van een openlijke wraking van de speciale troepen, dit alles wordt door de schrijvers gereleveerd, waarmee toch wel impliciet gegeven is dat de schrijvers deze dingen afkeuren. Ook aanvaarden zij de gehoorzaamheidsroutine niet, die het „bevel-is-bevel”-principe zou oproepen en bij overschrijding van geweld naar excessief geweld ieder moreel en psychologisch signaalsysteem zou uitschakelen: *de soldaat is geen automaat, die even gemakkelijk beulswerk verricht als zijn schoenen poetst*. En wanneer de auteurs stellen dat, naar hun ervaring, men zonder veel moeite de opdracht tot fusillieren van gevangenen kon weigeren, betekent dit uiteraard ook, dat zij het fusillieren van gevangenen veroordelen. Als de schrijvers een zuiveringsactie vermelden, waarbij 21 gevangenen werden doorgeschooten — naar de mening van betrokkenen overwegend burgers — betogen zij dat het duidelijk is, dat in dergelijke gevallen ontsporing van militair geweld heeft plaatsgevonden.

De traditionele militaire en politionele ethiek is buiten werking; de commandanten gaan over de schreef. Het leger, opgevat als een min of meer genormeerd geweldsinstituut, functioneert niet meer; het produceert „ongeregeld” geweld. Toch is deze wijze van reageren niet algemeen en ongedifferentieerd. Er zijn gevallen te noemen, waarbij dergelijke represailles achterwege bleven. De persoon van de commandant was vaak doorslaggevend.

Als de inlichtingendienst de „derde graad” toepast, en men daar meent dat zulks toelaatbaar is mits de sporen van mishandeling twee dagen nadien maar niet meer zichtbaar zijn, is er toch wel sprake van gebrek aan ethisch normbesef: het kwam dientengevolge voor dat men *gevangenen liquideerde* die tij-

dens een verhoor zó ernstig waren mishandeld dat men moeilijkheden vreesde.

Het beschrijven van deze daden impliceert een veroordeling van deze daden. Het gaat er niet zozeer om, vast te stellen dat het leger als genormeerd geweldsinstituut niet meer functioneerde, maar veel meer dat de gepleegde daden *moreel onverantwoord* waren. De schrijvers spreken duidelijk van *excessen*; zij zeggen of suggereren nergens, dat het leger als geheel zich aan dergelijke misdaden schuldig maakte. Als enkele rijtuigen van een trein ontsporen, wil dit nog niet zeggen, dat van elke trein wel enkele rijtuigen uit de rails lopen.

Van Doorn en Hendrix hebben zich beziggehouden met de *ontsporing*. Zij zoeken de oorzaak hiervan in eerste instantie in de structuur van bepaalde organen als de speciale troepen en de inlichtingendiensten.

Wiersum vraagt in een artikel in de *Militaire Spectator* van november 1971 aandacht voor de *psychologische factoren* van excessief geweld.

Ongetwijfeld kunnen zowel psychologische als structurele factoren excessief geweld oproepen en bij de schuldvraag zullen al deze factoren moeten worden afgewogen. Er blijft dan echter nog altijd één factor over, nl. die van de *persoonlijke verantwoordelijkheid*. Zolang wij nog geloven in de vrije mens en niet in de robot, waartoe Skinner hem herleidt, zolang zal de mens nog verantwoording moeten afleggen van zijn daden. Deze verantwoording kan in het leven van de militair en in het bijzonder in dat van de officier van ontzaglijk grote betekenis zijn. De officier bezet in onze staatsinstelling namelijk een *sleutelpositie*. In tijden van oproer, revolutie en oorlog zal de staat een beroep moeten doen op zijn gehele persoonlijkheid; niet alleen op zijn vaktechnische bekwaamheid, zijn groepscohesie, zijn psychische en geestelijke gesteldheid, maar ook op zijn *binding aan de Staat*, die hij met zijn *officierseed* uitdrukkelijk heeft bevestigd. Deze binding is *ethisch van karakter* en komt juist in tijden van nood tot duidelijke openbaring.

Zij kan niet los worden gezien van de overige bestanddelen van zijn persoonlijkheid of van zijn groepsbinding, reden waarom het ethische aspect bij de colleges militaire psychologie en militaire sociologie onder geen beding mag worden verwaarloosd.

Als militaire psychologie en militaire sociologie

waardenvrij worden onderwezen, ontbreekt de verbinding van de theorie met de praktijk; dan schieten zij schromelijk tekort voor een beroepsopleiding en vorming zoals bijvoorbeeld de KMA beoogt te geven.

Niet waardenvrij betekent hier: ethische normen erkennen. Daarbij is *het geweten de belangrijkste en laatste toets*. Van een *gewetensbeslissing* wordt eerst gesproken als het gaat om „to be or not to be”; uit het voorgaande zal wel zijn gebleken, dat speciaal de militair in oorlogstijd gemakkelijk in een gewetensconflict kan geraken.

Als *kenmerken van gewetensbeslissingen* noemt *Kohnstamm*:

— zij worden genomen met inschakeling van de gehele persoonlijkheid;

— zij dragen een boven-rationeel karakter en zijn daardoor niet volledig te beschrijven;

— zij worden gekenmerkt door het besef van absolute verplichting;

— men ervaart deze beslissingen als niet zelf gemaakt maar als een geschenk te hebben ontvangen.

Kohnstamm voegt eraan toe, dat het geweten de absolute verbindendheid heeft van een *niet anders kunnen op straffe van verlies van de persoonlijkheid*.

Gielen noemt authentieke gewetensconflicten zeldzaam, maar ook van zo groot belang dat zij de desbetreffende persoon volkomen kunnen *desorganiseren* dan wel tot het onmogelijke, i.c. tot *de grootste offers* in staat stellen. Martelaren, van welke zijde dan ook, en illegale werkers, tijdens de Tweede Wereldoorlog, overwonnen deze conflicten door hun leven nietig te achten tegenover die plichten, die zij erkenden als onafscheidelijk vastzittend aan hun geweten. Daarom geeft een *echte gewetensbeslissing* ook *rust*, zelfs als men zijn leven ervoor moet opofferen.

Gielen waarschuwt hierbij nog, niet de realiteit uit het oog te verliezen, daar er ook mensen zijn die ál te gemakkelijk een beroep op hun geweten doen ten einde anderen of hun eigen geweten het zwijgen op te leggen.

Aangezien er omtrent gewetensopvoeding en -vorming nog onvoldoende empirische researchresultaten bekend zijn, zal daarop hier niet verder worden ingegaan. Die omissie verkleint overigens geenszins het hiervoren aangetoonde belang van het ethische aspect van militair leiderschap.

Literatuur

- J. J. M. Antonietti — Uiterlijke discipline, overbodig en schadelijk? *Mil. Spect.* 141(1972)(3)105.
- W. Boyd — *Geschiedenis van opvoeding en onderwijs* (vert.). Utrecht (1969).
- W. Brezinka — *Von der Pädagogik zur Erziehungswissenschaft*. Weinheim (1970).
- M. Cassirer — *Die Philosophie der Aufklärung*. Tübingen (1932).
- J. A. A. van Doorn — *Sociologie van de organisatie*. Leiden (1956).
- J. A. A. van Doorn en W. J. Hendrix — *Ontsporing van geweld*. Rotterdam (1970).
- J. Finn — *Conscience and command; Justice and discipline in the military*. New York (1971).
- E. B. Fry — *Wat is geprogrammeerde instructie?* (vert.). Rotterdam (1965).
- J. J. Gielen — *Alibi der pedagogiek*. 's-Hertogenbosch (1972).
- J. J. Gielen en S. Strasser — *Leerboek ener opvoedkunde*, 3e dr. 's-Hertogenbosch (1961).
- T. T. ten Have — *Klein bestek van de agologie*. Groningen (1968).
- E. R. Hilgard en R. C. Atkinson — *Introduction to psychology*, 4e dr. New York (1967).
- E. R. Hilgard, R. C. en R. L. Atkinson — *Introduction to psychology*, 5e dr. New York (1971).
- J. F. Kennedy — *Profiles in courage*, 3e dr. New York (1964).
- G. B. M. L. Koene — *Aanvoerders van een vitale organisatie*. KMA, Breda (1972).
- Ph. Kohnstamm — *Persoonlijkheid in wording*, 3e dr. Haarlem (1959).
- G. Madinier — *De mens en zijn geweten* (vert.). Utrecht (1958).
- M. J. McCue Aschner — The planned man: Skinner; in: P. Nash e.a. — *The educated man*. New York (1965).
- H. Oldewelt — De Griekse wijsbegeerte; in: H. van Oyen — *Philosophia*. Utrecht (1948).
- C. A. van Peursen — *Filosofische oriëntatie*. Kampen (1958).
- H. van Praag — *Didacta. Intermediair* (1970)(27 nov.).
- F. W. Prins — Comenius; in: I. van der Velde — *Grote denkers over opvoeding*. Groningen (1964).
- T. Regtien — *Universiteit in opstand*. Amsterdam (1969).
- A. W. Schulte en H. G. A. Geerlings — Modernisering van de discipline in de Koninklijke Landmacht. *Mil. Spect.* 139(1970)(10)455.
- B. F. Skinner — *Walden Two*. New York (1948).
- B. F. Skinner — *Beyond freedom and dignity*, 8e dr. New York (1972).
- J. M. Spier — *Van Thales tot Sartre*. Kampen (1959).
- S. A. Stouffer e.a. — *The American soldier*, dl 1. Princeton (1949).
- J. Waterink — *De paedagogiek als wetenschap*. Zutphen (1927).
- J. Waterink — *Theorie der opvoeding*. Kampen (1958).
- J. Wiersum — Gewelddexces en stress. *Mil. Spect.* 140 (1971)(11)518.
- Anon. — Skinner's utopia: panacee or path to hell? *Time* (1971)(20 sep.).

Prijsvraag 1972

Mit großem Interesse habe ich in Nr. 18/1973 der Zeitschrift „Mars in Cathedra“ die von der Koninklijke vereniging ter beoefening van de krijgswetenschap ausgewählte Einsendung zur Preisfrage 1972 — erarbeitet von den Herren Majoor H. J. van der Graaf und Majoor E. P. B. Tomasso: „Gedachten over de instelling van een „hoogste vorming“ voor (aanstaande) militaire topfunctionarissen — gelesen. Bei der gegen Ende des Aufsatzes lobenswerten Gegenüberstellung der entsprechenden Ausbildung in anderen Ländern ist den Verfassern bei der Darstellung der Ausbildungsstätte und ihres Lehrprogramms in der Bundesrepublik Deutschland ein Fehler unterlaufen, den ich zur sachlich besseren Information der Leser von „Mars in Cathedra“ richtigstellen möchte.

Bei der von den Bearbeitern genannten „Bundesverteidigungsakademie“ handelt es sich um einen Arbeitsbegriff aus dem Gutachten der Bildungskommission beim Bundesminister der Verteidigung, die am 18. Mai 1971 ihrem Auftraggeber Vorschläge über eine „Neuordnung der Ausbildung und Bildung in der Bundeswehr“ vorlegte. Der Arbeitsbegriff wurde inzwischen in „Führungsakademie (neu)“ gewandelt. Damit soll zum Ausdruck gebracht werden, daß die Aufgabenstellung bei einem dem Universitätsstudium angepassten Wandel dem bisherigen Lehrauftrag entsprechen wird. Dieser ist:

Geeigneten Offizieren aller Teilstreitkräfte wird an der Führungsakademie eine militär-wissenschaftliche Ausbildung vermittelt, die sie befähigt, Führungsaufgaben in — Stäben ihrer Teilstreitkraft und — integrierten NATO-Stäben sowie teilstreitkraftgemischten Stäben im nationalen Verantwortungsbereich zu übernehmen.

Neben den 2½-jährigen Ausbildungskursen für den Generalstabs-/Admiralstabsdienst hält die Führungsakademie in den Abteilungen Heer, Luftwaffe und Marine Lehrgänge unterschiedlicher Dauer ab, auf denen höhere Offiziere — bis zu Brigade- und Divisionskommandeuren des Heeres, Offizieren der Luftwaffe und der Marine in vergleichbaren Stellun-

gen — auf ihre kommenden Aufgaben vorbereitet werden.

Die 4. Abteilung — Bundeswehr — erweitert und ergänzt diese Ausbildung auf den Gebieten, die für alle Teilstreitkräfte in gleicher Form gelten. Als Vorbereitung auf Spitzenverwendungen in teilstreitkraftgemischten sowie integrierten Stäben im In- und Ausland für bereits erfahrene, ältere Offiziere im Generalstabs-/Admiralstabsdienst werden Lehrgänge auf den Gebieten „Gesamtverteidigung“, „Landesverteidigung“ und „Mil. Management“ (Führungslehre) angeboten; an diesen Kursen nehmen auch leitende Beamte der Bundeswehrverwaltung von Bundes- und Länderministerien teil.

A. W. VOGEL, Oberst i.G.

REPLIK

Wir sind Oberst i.G. A. W. Vogel für seine Reaktion auf unseren Artikel: „Gedachten over de instelling van een hoogste vorming voor (aanstaande) militaire topfunctionarissen“ besonders dankbar.

Die — inzwischen als unrichtig erkannten — Angaben über die heutige

Ausbildungssituation in der Bundeswehr sind durch eine falsche Interpretation der uns beim Abfassen des erwähnten Artikels zur Verfügung stehenden Unterlagen entstanden.

H. J. VAN DER GRAAF en
E. P. B. TOMASSO, Majoor's Inf

BOEK- BESPREKING

The Observer's Fighting vehicles directory — World War II, door B. H. Vanderveen (herz. uitg.), 370 blz., 1021 afb.

The Observer's Military vehicles directory — From 1945, door B. H. Vanderveen, 425 blz., 1240 afb. Uitg.: Fred. Warne & Co. Ltd, Londen (1972). Prijs resp.: £ 2,- en £ 2,50.

Het is bijna onvoorstelbaar dat een zo omvangrijk en nochtans zo compact vademecum, met een zo gedetailleerde informatie en een zo groot aantal duidelijke illustraties, op de markt zou kunnen worden gebracht tegen een zo geringe prijs; toch blijkt dat in dit geval te zijn gelukt, en dat is een bijzondere prestatie.

In het eerste boekwerk wordt een systematisch gerangschikt overzicht gegeven van de militaire motorvoertuigen van de verschillende soorten die tijdens de Tweede Wereldoorlog in gebruik waren bij zowel de Geallieerden als de Asmogendhe-

den. Vooral wordt uitgebreid aandacht besteed aan de zg. soft-skin vehicles die — in tegenstelling tot de pantservoertuigen — tot dusverre in de publikaties zelden meer dan een vluchtige vermelding kregen. Het thans geconcretiseerde resultaat van de jarenlange noeste arbeid van de bewerker van deze materie zal dan ook, zonder twijfel, met grote vreugde worden begroet door een zeer ruime kring van belangstellenden.

Het tweede boek is als het ware een vervolg op het eerste; het verschaft de, op analoge wijze gepresenteerde, overeenkomstige informatie over de periode na de Tweede Wereldoorlog uit niet minder dan 85 landen.

Van belang is daarbij dat velerei experimentele voertuigen, ook indien zij niet verder kwamen dan het prototype stadium, eveneens zijn opgenomen: daardoor werd dit boek tot een zeer bruikbaar historisch verslag van de naoorlogse ontwikkeling van het militaire transportwezen.

Beide naslagwerken laten zich uitstekend voor dat doel hanteren, vooral dank zij de rationele opzet, waarbij de informatie landsgewijs werd gegroepeerd en onderverdeeld naar de verschillende, daar in gebruik zijnde voertuigcategorieën, terwijl het terugzoeken weinig problemen oplevert via een alfabetisch register en een type-index. Al met al lijdt het geen twijfel, of deze boeken voorzien in een lang bestaande behoefte en zij zullen daarom hun weg naar vele leestafels, bibliotheken e.d. wel vinden.

RED.

MEDEDELING

Sedert 1 januari 1972 ontvangen de leden maandelijks de Militaire Spectator. Ten einde de toezending aan thans nog actief dienende officieren van Land- en Luchtmacht, tevens lid van de Koninklijke Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap, ook na hun dienstverlating zeker te stellen, wordt belanghebbenden verzocht de 2e Secretaris (p.a. Laan van Clingendael 121, Den Haag) in voorkomend geval ter zake in te lichten.